

Henrik Oskarsson
Sören Holmberg

SCB

Statistiska centralbyrån

Statistics Sweden

Nej till euron

DEMOKRATISTATISTIK: RAPPORT 4

Nej till euron

Henrik Oscarsson

Sören Holmberg

Statistiska centralbyrån
2005

Democracy Statistics

Report no 4

No to the euro

Statistics Sweden 2005

Tidigare rapporter Rapport 1: *Ja och nej till euron*. Folkomröstningen om euron 2003, Staffan Sollander & Richard Öhrvall 2004
Rapport 2: *Väljartrender*. En sammanfattning av några resultat från valundersökningarna 1956–2004, Sören Holmberg & Henrik Oscarsson 2004
Rapport 3: *SCB:s demokratistatistik*, 2005

Producent SCB, enheten för demokratistatistik
Box 24300, 104 51 Stockholm
Tfn +46 8 506 940 00
demokrati@scb.se

Förfrågningar Richard Öhrvall 08-506 941 58
richard.ohrvall@scb.se

Om du citerar ur denna rapport, var god uppgi källan:
Källa: SCB, *Nej till euron*.

Omslagsillustration Bodil Hedlund
Layout Ateljén, SCB.

©2005, Statistiska centralbyrån
Enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk är det förbjudet att helt eller delvis mångfaldiga innehållet i denna publikation utan medgivande från Statistiska centralbyrån.

Printed in Sweden
SCB-Tryck, Örebro 2005.11

Förord

Denna rapport är den fjärde som ges ut av Statistiska centralbyrån (SCB) i serien *Demokratistatistik*. Den baseras på den intervjuundersökning som SCB, i samarbete med Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, genomförde i samband med 2003 års folkomröstning om euron. Rapporten är en sammanfattning av de resultat som presenterades av Henrik Oscarsson & Sören Holmberg (red.) i boken *Kampen om euron* (Göteborgs universitet, 2004), vilken utgör rapport nummer 22 i SCB:s skriftserie *Valundersökningar*.

Rapporten har utarbetats av Henrik Oscarsson och Sören Holmberg vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Åsikter och uppfattningar som förs fram i rapporten är författarnas egna och överensstämmer inte nödvändigtvis med SCB:s.

Statistiska centralbyrån i oktober 2005

Berndt Öhman

Ulla Brith Rimén

SCB tackar

Tack vare våra uppgiftslämnare – privatpersoner, företag, myndigheter och andra organisationer – kan SCB tillhandahålla tillförlitlig och aktuell statistik som tillgodoser samhällets informationsbehov.

Folkomröstningar är på frammarsch. Sedan de första folkomröstningarna för omkring tvåhundra år sedan har det hållits cirka 1 400 nationella folkomröstningar i världen, varav hälften under de senaste femton åren. Ungefär en tredjedel av alla dessa folkomröstningar har hållits i ett enda land – i Schweiz.

På lokal- och regional nivå har det genom åren hållits ännu fler folkomröstningar, inte minst i de västra delstaterna i USA och i tyska Bayern. Antalet lokala och regionala folkomröstningar i USA var fler än någonsin tidigare under 1990-talet, omkring trehundrafemtio. I Bayern har mer än tusen lokala folkomröstningar hållits sedan möjligheten introducerades 1995 (Kaufmann 2004). Även i Sverige håller lokala folkomröstningar på att bli vanligare. Vi har hittills haft ett åttiotal sedan kommunallagen gjorde lokala omröstningar möjliga 1977.

Andra länder förutom Schweiz som folkomröstas ofta på nationell nivå är Australien och Italien. I Norden är Danmark en relativt flitig användare av folkomröstningar med aderton omröstningar sedan den första 1916. Men det finns också demokratier som aldrig haft någon nationell folkomröstning. Fem länder ingår i denna grupp – Indien, Japan, Israel, USA och Holland.

Hitler, Hussein och Napoleon

Tyskland hade en serie nationella folkomröstningar under mellankrigstiden som avskräckte och har inte haft någon sedan den 10 april 1938 då 99,0 procent godkände Österrikes Anschluss till Tredje riket. I den parallella omröstningen i Österrike samma dag uppgavs ännu fler ha röstat ja (99,7 procent). Valdeltagandet rapporterades ha varit 99,7 procent i båda länderna. Resultaten illustrerar att folkomröstningar kan manipuleras och utnyttjas propagandistiskt precis som alla val, inklusive parlamentsval. Men det är knappast någon tvekan om att många av de mest flagranta exemplen på fabricerade valutslag just kan hämtas från folkomröstningshistorien.

I totalitära stater brukar folkomröstningar ofta sluta med 98–99 procent ja. Något över hälften av alla folkomröstningar i Afrika fram till 1993 slutade med minst 98 procent ja. Elva av Egyptens nitton folkomröstningar mellan 1956–1993 rapporterades ha givit 99,9 procent ja. Lägst ja-andel uppvisade en omröstning 1990 med 92,7 procent (Butler and Ranney 1994). Saddam Husseins folkomröstning 1995 som gav honom ytterligare sju presidentår hade ett valdeltagande på 99,89 procent och en ja-andel på 99,96 procent (Gallagher and Uleri 1996).

När man tar del av siffror som de citerade från *Alla Folkomröstningars Moder* undrar man vilka diktatorer tror de lurar eller imponerar på med så uppenbart manipulerade resultat. Kanske lurar de bara sig själva. Men tekniken är gammal. Han som hittade på det hette Napoleon. År 1800 godkändes han som konsul i Frankrike i en folkomröstning där 99,9 pro-

cent röstade ja. Två år senare blev han vald till konsul för resten av livet med 99,8 procents stöd. Napoleons karriär kröntes sedan 1804 när han valdes till kejsare med en ja-röst på 99,7 procent. Från 99,9 procent till 99,7 – stödet för Napoleon gick uppenbarligen nedåt långt före Waterloo. Men det var ingen fara. Han fick tillräckligt med röster för att bli kejsare. Hitler var inte lika framgångsrik i den tyska folkomröstning som 1934 godkände honom som Führer och kansler. Han fick "bara" 88,2 procent av rösterna.

S:t Barthélemy, Norge och Åland

Sverige har indirekt varit inblandat i tre territoriella folkomröstningar med mycket klara utslag. År 1877 röstade 99,7 procent av de röstberättigade på den svenska kolonin S:t Barthélemy ja till en återförening med Frankrike (351 röster mot 1). År 1905 förlorade Sverige nästa territoriella folkomröstning. Norge avskiljdes. Hela 99,9 procent av norrmännen rapporteras ha röstat ja till att lämna unionen med Sverige. Endast 184 norrmän insåg det framsynta med en fortsatt union och röstade nej till den norska utbrytningen. Hela 368 200 röstade ja och därmed emot unionstanken. Valdeltagandet var imponerande 84,8 procent. År 1919 vann dock Sverige närapå tillbaka en del av Finland i en folkomröstning på Åland där 96 procent röstade ja till en återförening med Sverige. Men den nya självständiga staten Finland vägrade, så det blev inget. Sverige har alltså inte varit bra på territoriella folkomröstningar – två förlorade folkomröstningar och två förlorade territorier, en vunnen folkomröstning, men inget vunnet territorium.

Betyg på folkomröstningar

Men alla fabricerade folkomröstningsresultat får inte överskugga faktumet att de allra flesta folkomröstningar i demokratiska stater har varit seriösa utan så uppenbara manipulationer som Napoleon, Saddam Hussein och Hitler sysslade med. Helt utan problem är dock inte folkomröstningar i de bästa av demokratier. Ett institut som ägnar sig åt att propagera för folkomröstningar – *Initiative & Referendum Institute (IRI)* – genomför sedan några år systematiska utvärderingar av hur fria och rättvisa olika folkomröstningar är och hur förutsättningarna för ett utvidgat användande ser ut i världens olika länder.

När IRI utvärderade elva EU/EMU-omröstningar 2003 hamnade Sverige på en föga smickrande plats mot botten. Sex länders folkomröstningar fick bättre betyg än Sverige, fyra fick samma och en folkomröstning (Rumäniens) fick ett sämre betyg. Sveriges euro-omröstning fick betyget "*partly free, mostly fair*". IRI hänvisar till tre positiva saker – högt valdeltagande, intensiv och balanserad debatt och att en majoritet av väljarna bedömde folkomröstningen som "rättvis". På den negativa sidan pekas på två saker – att kampanjfinansieringen endast delvis offentliggjordes och

att statsministern uttalade sig negativt om folkomröstningsinstitutet (IRI 2004).

Sverige rankas lika dåligt när IRI bedömer olika länders förutsättningar och praxis när det gäller fria och rättvisa folkomröstningar. En sjugradig skala används. Demokratier med frekventa folkomröstningar och folkinitiativ hamnar högt, som Schweiz och Italien, men också Danmark placeras högt. Sverige hamnar först på nivå fyra tillsammans med länder som Ungern, Storbritannien, Finland, Estland, Tyskland, Rumänien och Malta, och under rubriken "The Hesitant". Motiveringen är inte vacker: "The political elites in the countries in this category appear to be afraid of popular participation in political decision-making, whether out of fear of having to share power or because of concrete historical experience..."

Tabell 1. Valresultat i svenska folkomröstningar 1922–2003 (procent)

Folkomröstning	Alternativ				Summa procent	Valdeltagande
Rusdrycksförbud 1922	Ja 49,0	Nej 51,0	Blankt –		100,0	55,4
Högertrafik 1955	Ja 15,5	Nej 82,9	Blankt 1,6		100,0	53,2
ATP 1957	Linje 1 45,8	Linje 2 15,0	Linje 3 35,3	Blankt 3,9	100,0	72,4
Kärnkraft 1980	Linje 1 18,9	Linje 2 39,1	Linje 3 38,7	Blankt 3,3	100,0	75,6
EU-medlemskap 1994	Ja 52,3	Nej 46,8	Blankt 0,9		100,0	83,3
Euro 2003	Ja 42,0	Nej 55,9	Blankt 2,1	Ogiltiga –	100,0	82,6
<i>Antal röster</i>	<i>2 453 899</i>	<i>3 265 341</i>	<i>121 073</i>	<i>3 475</i>	<i>5 843 788</i>	

Kommentar: Segrande alternativ har markerats.

IRI:s negativa omdöme när det gäller Sverige beror till en del på att organisationen kämpar för ökad direktdemokrati med fler och fördjupade folkomröstningar. De bedömer inte folkomröstningarna som ett komplement inom ramen för en i huvudsak representativ demokrati. I en sådan bedömning skulle de svenska folkomröstningarna eventuellt komma något bättre ut. Men knappast mycket bättre. Den svenska erfarenheten av folkomröstningar är tämligen dystert. Därom är de flesta bedömare ense. Vi har räknat mäns och kvinnors röster separat (1922), använt tre svårtolkade alternativ att välja mellan (1957, 1980) och struntat i en rådgivande folkomröstnings mycket klara resultat utan att ordna en ny folkomröstning (1955). De båda EU/EMU-omröstningarna 1994 och 2003 är kanske våra två mest anständiga folkomröstningar, även om de totala ekonomiska resurserna i båda fallen var mycket ojämnt fördelade mellan ja- och nej-alternativen.

Folkomröstningen 2003

Kampen om euron blev inte den jämna kamp många förväntade sig. Den klara nej-segern (55,9 procent) grundlades tidigt, redan under senvåren 2003. Det blev aldrig riktigt spännande i valsprutan. Trots närmare 800 miljoner i kampanjbudget lyckades ja-sidan inte knappa in på nej-sidans försprång. Dessutom tystnade valkampens larm abrupt mitt under crescendo. De viktiga sista dagarnas intensiva debatt och demokratiska urladdning ställdes in efter Anna Lindhs bortgång.

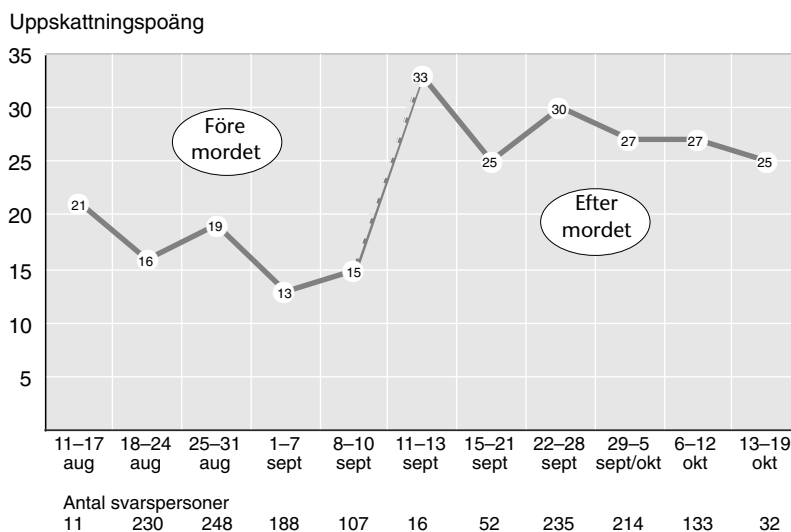
Media och olika politiska förståsigpåare började omedelbart efter attentatet på Anna Lindh att spekulera kring olika effekter på folkomröstningen. Mest kantstöptes kring om ja-sidan skulle få ett ökat röststöd och om valdeltagandet skulle öka, vilket i så fall kunde ge fler röster till nej-sidan. Det spekulerades också kring tänkbara effekter av att valkampanjen avblåstes efter mordet och att slutdebatten inställdes i Sveriges Television. Slutdebatten ersattes av ett partiledarsamtal om försvaret av demokratins centrala värden. En samlad partiledarskara uppmanade samfällt medborgarna att delta i folkomröstningen.

I dag vet vi att effekterna på folkomröstningens utgång med all sannolikhet blev mycket begränsade. Valutgången blev i allt väsentligt den som instituten visade i sina sista mätningar före mordet. Fyra institut visar att ja-sidan tappade något de sista dagarna medan tre institut pekar på en svag uppgång för ja. Om vi tar ett genomsnitt på institutens uppskattningar blir tendensen svagt negativ för ja-sidan, inte positiv (-0,7 procentenheter). Sifos sista siffror innan mordet jämförda med valutgången visar på en nedgång för ja-sidan på -1 procentenheter. Motsvarande siffror för övriga institut är: Temo -4, Ruab -2, Demoskop -2, Skop +1, Gfk +1 och Gallup +2. Den nedgångstendens som eventuellt fanns på ja-sidan dagarna före mordet på Anna Lindh kan alltså ha fortsatt ända fram till valdagen.

Mordet på Anna Lindh

Frånvaron av en positiv ja-uppgång betyder dock *inte* att Anna Lindh inte var uppskattad eller att mordet inte ökade sympatierna för henne. I folkomröstningsundersökningen mätte vi olika politikernas popularitet både i förvals- och i eftervalsstudierna. En politiker som ingick i undersökningen var Anna Lindh. Popularitetsmätningen genomfördes med hjälp av en ogillar-gillarskala mellan -5 till +5. Resultaten för Anna Lindh presenteras i figur 1 (se nästa sida). Siffrorna redovisas för elva olika tidsperioder med start den 11–17 augusti och slut den 13–19 oktober. Medeltalen har multiplicerats med tio för att slippa decimaler. Analysen gör det möjligt att jämföra uppskattningen av Anna Lindh före och efter dödsfallet.

Figur 1. Uppskattningen av Anna Lindh före och efter mordet (medeltal)

Kommentar: Uppskattningen av Anna Lindh har mätts på en elvgradig ogillar-gillarskala mellan -5 till +5. Medeltalen har multiplicerats med tio för att slippa decimaler. Skalan går därför mellan -50 (ogillar) och +50 (gillar). Data kommer från Folkomröstningsundersökningens för- respektive eftervalsstudier nedbrutna efter intervjudag. Anna Lindh knivattackerades sent på eftermiddagen den 10/9 och avled tidigt på morgonen den 11/9.

Anna Lindhs genomsnittliga popularitet bland samtliga svarspersoner i förvalsstudien var +16 före mordet. Det är en hög siffra jämfört med övriga politiker som ingår i undersökningen. Näst mest uppskattad var Carl Bildt (+11) bland de partiledare och politiker som ingick i studien. På tredje plats kom Leif Pagrotsky med +9, följd av Göran Persson först på fjärde plats med en genomsnittlig uppskattningspoäng på +7.

Dagarna omedelbart innan mordet uppmättes uppskattningen av Anna Lindh till +15. Den siffran ökade mycket snabbt till +33 dagarna efter mordet men innan folkomröstningen; en förändring på hela 18 enheter. Efter folkomröstningen kvarstod sympatierna för Anna Lindh på en mycket hög nivå, +28 i genomsnitt för samtliga svarspersoner; något lägre än omedelbart efter mordet men fortfarande mycket starka siffror. Ingen svensk politiker har någonsin kommit i närheten av så höga popularitetsvärden bland samtliga svarspersoner ända sedan slutet av 1970-talet då vi började mäta politikerpopularitet med ogillar-gillarskalan (Holmberg 2004).

Slutsatsen av analysen är att människors uppskattning av Anna Lindh påverkades mycket markant i positiv riktning efter mordet. Sympatisiffrorna ökade mycket i alla grupper. Men det innebar inte att väljarna ändrade sina röstningspreferenser. De allra flesta lät inte mordet, sorgen och de ökade sympatierna för Anna Lindh påverka folkomröstningsvalet.

Ett förnuftigt beslut kan man tycka. Varför skall man låta en mördare eller terrorist påverka ens demokratiska val?

Att mycket få människor lät mordet på Anna Lindh påverka deras beteende bekräftas också av människorna själva. I intervjuerna efter folkomröstningen frågade vi samtliga svars personer om "Anna Lindhs dödsfall på något sätt (påverkade) Ditt beslut att delta eller inte delta i folkomröstningen" respektive om "... dödsfall(et) på något sätt (påverkade) Ditt val mellan att rösta ja, att rösta nej eller att rösta blankt i folkomröstningen." Resultaten är mycket entydiga. Mycket få personer angav att de påverkats i sitt röstande. Fyra procent uppgav att de påverkats när det gäller valdeltagandet och 2 procent när det gäller val av alternativ. Med så små grupper som indikerar att de påverkades kan inte effekterna bli särskilt märkbara. Bland dem som angav att de påverkats när det gäller om de skulle rösta eller ej deltog 82 procent i folkomröstningen; en något lägre andel än bland dem som uppgav att de inte påverkats. I denna senare grupp var valdeltagandet 90 procent. Resultatet ger alltså inget entydigt stöd för hypotesen att mordet ledde till ett ökat valdeltagande. Kanske gick dock fler personer och röstade blankt. Hela 23 procent bland personer som bestämde sig på valdagen röstade blankt. Bland de få som anger att de påverkats när det gäller valdeltagandet röstade dock något fler nej (55 procent) än ja (35 procent). Det resultatet stämmer överens med de spekulationer som fanns att allmänt lågmotiverade väljare, som mobiliseras att rösta som en följd av händelserna kring mordet, främst skulle rösta nej.

Den lilla gruppen personer som angav att mordet påverkade deras val av alternativ betedde sig också i enlighet med de spekulationer som fanns, det vill säga att de skulle sympatirösta på ja-sidan. Antalet intervju personer är endast sexton, men bland dem stödde 69 procent ja-sidan mot endast 19 procent nej-sidan. En klar ja-övervikt med andra ord, men sympatirösten omfattade enbart cirka 1–2 procent av valmanskåren. Med så små grupper blir effekterna på totalen nästan försumbar. Huvudslutsatsen står sig. Mordet på Anna Lindh förändrade inte utgången av folkomröstningen 2003. Eller uttryckt mer nyanserat. De effekter som kan spåras är mycket små.

Olika förklaringar

I *Kampen om euron* har vi systematiskt prövat en lång rad förklaringar till varför Sverige valde att rösta nej till att införa euron som valuta. De många resultaten låter sig inte lätt sammanfattas. Och det är inte möjligt att peka ut någon enskild förklaring som den utslagsgivande. Vi har spårat nej-segern bakåt i opinionshistorien och pekat ut ett växande välfärdsmissnöje och en svårflirtad EU-kritisk opinion som viktiga bakgrunds-förklaringar. Vi har belyst den kroniska otakt som sedan länge råder i EU-frågor mellan väljare och folkvalda. Vi har genom fallstudier illustrerat de

etablerade partiernas svårigheter att förankra det europeiska unionsbygget i de egna leden.

Rör vi oss närmare avgörandet var tajmningen av folkomröstningen, det ekonomiska konjunkturläget, vårens opinionsvindar och händelseutvecklingen i kampanjens inledningsskede också viktiga faktorer. Vi har kartlagt ett i många avseenden märkligt oprofessionellt agerande från professionella kampanjmakare och ett antal till synes obegripliga strategiska misstag från enskilda ledande politiker. Ja-sidan fick en tung start på eurokampanjen med opinionsmässig motvind och ensidig fokusering på statsministerns göranden och låtanden. Kritiken var stundtals massiv mot Göran Persson på nyhetssidor, ledarsidor, debatt- och insändarsidor. Ovilligheten från ja-sidan att öppet redovisa sina kampanjmedel etablerade en David mot Goliat-dramaturgi som medierna sedan aldrig tröttnade på att använda. Splittringen inom regeringen ledde till en svårhanterad munkavledebatt. Medieanalyserna har belyst ja-sidans självförvållade svårigheter att återta initiativet i debatten under både den långa och den korta kampanjen.

Väljarna ger besked

När det gäller förklaringar till individuellt röstningsbeteende har vi prövat och tillämpat huvuddelen av väljarbeteendeforskningens arsenal av förklaringsmodeller. Här sammanfattar vi huvudresultaten från analyserna av väljarbeteendet genom att helt enkelt passa frågan vidare till dem som borde veta bäst – väljarna själva. Hur valde de svenska väljarna att förklara sitt eget agerande vid valurnorna?

I folkomröstningsundersökningen 2003 ställdes en särskild fråga till väljarna om vilka skäl som var de viktigaste för dem när de röstade. Skälen är formulerade i enlighet med några av de vanligast förekommande teorierna om väljarbeteende. Vi vet från tidigare studier att väljarnas subjektiva viktighetsbedömningar av de olika röstningsskälen brukar stämma rätt väl överens med resultat från mer objektiva analyser. Resultaten kan dessutom jämföras med motsvarande mätningar vi har gjort i samband med riksdagsvalen.

Av våra färdigformulerade skäl vägde den nationella ekonomin allra tyngst enligt väljarna själva (se tabell 2). Trettiosju procent uppgav att *ekonomisk röstning* var ett av de absolut viktigaste skälen till röstningen i folkomröstningen 2003. Det var också det viktigaste skälet inom varje grupp av partisympatisörer. Men nivåerna skiftade. Det var moderaternas sympatisörer som i störst utsträckning ansåg ekonomin viktigast (56 procent). Fördelar för Sveriges ekonomi var också ett tyngre vägande röstningsskäl bland ja-röstare (42 procent) än bland nej-röstare (32 procent).

**Tabell 2. Skäl till röstning i folkomröstningen om euron 2003.
Andel som svarar att det var "ett av de absolut viktigaste skälen" (procent)**

JA/NEJ-alternativet...	Alla	Röstning		Partisynpati						
		Nej	Ja	v	mp	c	s	fp	kd	m
är till fördel för Sveriges ekonomi.....	37	32	42	29	31	29	34	38	29	56
stämmer överens med den ideologi Du sympatiserar med	20	20	19	28	37	20	15	22	20	19
stämmer överens med de politiska åsikter Du sympatiserar med	14	13	15	21	24	14	12	10	11	20
är till fördel för Din personliga ekonomi	10	12	8	11	9	9	13	9	3	7
har bra företrädare.....	10	10	10	10	14	13	12	5	7	12
är till fördel för den yrkesgrupp Du tillhör	7	7	7	12	2	4	8	8	4	6
stämmer överens med vad Ditt parti tycker	6	4	8	9	9	7	5	6	3	10

Kommentar: Resultaten är hämtade från 2003 års folkomröstningsundersökning. Intervjufrågan lyder: "Du säger att Du [tänker rösta/röstade] [JA/NEJ] i folkomröstningen. Hur viktiga är följande skäl för Ditt ställningstagande?" Svarsalternativen var fyra: "ett av de absolut viktigaste skälen", "ganska viktigt skäl", "inte särskilt viktigt skäl" och "inte alls viktigt skäl". Antal svarande är omkring 1 300. För en mer laborerad analys av väljarnas röstningsskäl i samband med folkomröstningen 2003, se Oscarsson & Holmberg (2004).

Våra analyser av de ekonomiska faktorernas betydelse visar att väljarnas bedömningar av ekonomin var viktigare 2003 än i tidigare svenska folkomröstningar. Ekonomiska argument dominerade helt väljarnas egna motiveringar till valet av alternativ i folkomröstningen, mer så än vid EU-folkomröstningen 1994. Eftersom sakfrågan som skulle avgöras genom folkomröstning handlade just om pengar är det knappast ett förvånande resultat. Väljare tar intryck av valrörelsernas karaktär och debattens sak-innehåll när de fattar sina röstningsbeslut.

Tabell 3. Bättre eller sämre personlig ekonomi om Sverige blir medlem i EU respektive EMU (procent)

Fråga: "Hur tror du att Din ekonomiska situation kommer att förändras under de närmaste 5 åren om Sverige blir medlem i EMU? Kommer den att förbättras, förbli densamma eller kommer den att försämrars?"

	EU 1994			S:a %	Fördelning	EMU 2003			S:a %	Fördelning
	Ja	Nej	Blankt			Ja	Nej	Blankt		
Förbättras	77	21	2	100	16	82	15	3	100	30
Densamma	55	44	1	100	58	49	49	2	100	33
Försämrars	28	71	1	100	15	12	87	1	100	29
Vet ej	37	59	4	100	11	31	62	7	100	8
	100%					100%				

Kommentar: Intervjufrågan 1994 gällde "de närmaste två tre åren". Resultaten kommer från förvaldsundersökningar 1994 respektive 2003.

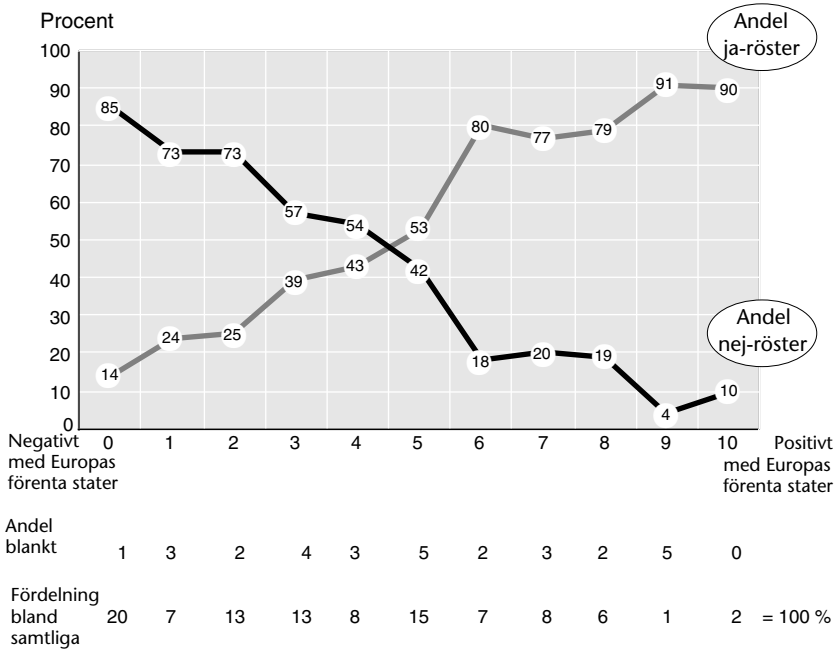
Liksom i samband med riksdagsvalen tycks väljarnas omsorg om den nationella ekonomin ha varit något viktigare än omsorgen om den egna personliga plånboken. Enligt resultaten i tabell 2 uppgav endast var tionde väljare att den egna personliga ekonomin var ett av de viktigaste skälen till valet av alternativ (10 procent). Relationen speglar väl vad som alltid framkommer vid mer systematiska analyser av effekterna av ekonomiska bedömningar på röstning även i riksdagsval. Ändå vet vi från de mer detaljerade analyserna att de svenska väljarna i ovanligt hög grad lät framförallt bedömningar av framtidsutsikterna för den egna ekonomin färga av sig på röstningsbeteendet i 2003 års eurofolkomröstning: personer med ljusa framtidsbedömningar för den egna ekonomin var mer positiva till euron än personer med mörkare framtidsförhoppningar. Härvidlag är eurofolkomröstningen 2003 smått unik när det gäller det relativa genomslaget för ekonomisk röstning bland svenska väljare. Och den här gången var det fler nej-väljare än ja-väljare som plånboksröstade. Ekonomiröstandet gynnade nej-sidan 2003 precis som ekonomiröstandet gynnade ja-sidan 1994. Under den relativt goda konjunkturen 2003 uppfattades euron mer som ett hot. Under den dåliga konjunkturen 1994 sågs däremot EU-medlemskapet som en räddning.

Ideologi

Vid sidan av ekonomi var också *ideologi* viktigt för röstandet 2003. Väljarnas inställning till euron grundade sig på föreställningar om önskvärdheten i en fortsatt europeisk integration. Röstningsbeteendet i eurofolkomröstningen styrdes av attityder till frågan om vad EU är på väg att bli i framtiden – ett slags Europas förenta stater.

En majoritet av svenska folket är negativa till tanken på ett Europas förenta stater. Det är en faktor som gynnade nej-sidan 2003. Gräver vi oss djupare ned till de ideologiska rötterna finner vi att svenska väljares inställning till EU mer än i något annat EU-land styrs av vänster-högerideologi. Människor till vänster tenderar att vara EU-kritiker medan människor till höger är mer EU-positiva.

Figur 2. Inställning till ett framtida Europas förenta stater och röstning i Euro-omröstningen (procent)

Kommentar: Intervjufrågan löd: "Tycker Du det är positivt eller negativt om EU utvecklas till en förbundsstat, ett slags Europas förenta stater?" Resultaten kommer från folkomröstningsundersökningen 2003. Antalet svarspersoner som besvarat frågan om Europas förenta stater är 1 755. Andelen vet ej är 7 procent.

Men euroomröstningen aktiverade även många andra ideologiska dimensioner. Vi fann t.ex. tydliga effekter av jämställdhetsideologi, internationalism och nationell stolthet. Även svenskarnas identitetsuppfattningar – känslor av hemmahörande på olika territoriella nivåer – var viktiga för att förstå individuellt röstningsbeteende i folkomröstningen.

Grön ideologi hade överraskande nog inte en lika stark självständig betydelse för väljarnas euroröstning 2003 som var fallet i samband med 1994 års EU-medlemskapsomröstning. Vi har också kunnat avfärda främlingsfientlighet som en stark självständig förklaring till röstningsbeteende. Det betyder förstås inte att det saknas främlingsfientliga underströmmar i väljaropinionen, men vi kan slå fast att eurokampanjen aldrig blev den språngbräda för nationalistiska partier som många befarat.

De tydliga och starka sambanden mellan ideologi och röstning är sannolikt en viktig förklaring till den begränsade väljarrörligheten under kampanjen. Den svenska folkomröstningen 2003 ger ökat stöd till hypotesen att ideologiskt laddade folkomröstningar leder till ökad stabilitet i väljarnas åsikter och begränsar de kortsiktiga kampanjeffekterna.

Tabell 4. Sambandsligan. Sambandet mellan åsikter i sakfrågor och inställning till EMU-medlemskap 2003 (Pearsons r)

EMU-motståndare tenderar att gilla dessa förslag mer än EMU-anhängare	
+0.67	Sverige bör utträda ur EU
+0.33	Återinföra strängare gränskontroller mellan EU-länder
+0.29	Minska inkomstskillnaderna i samhället
+0.25	Minska finansmarknadens inflytande
+0.25	Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften
+0.23	Öka det ekonomiska stödet till glesbygden
+0.21	Införa sextimmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande
+0.12	Satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionella svenska värden
+0.12	Satsa på ett samhälle med mer jämställdhet mellan män och kvinnor
+0.11	Satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen tillväxt
+0.07	Ta emot färre flyktingar i Sverige
EMU-anhängare tenderar att gilla dessa förslag mer än EMU-motståndare	
-0.45	Sverige skall delta fullt ut i EUs försvarssamarbete
-0.39	Satsa på ett samhälle med mer internationell inriktning och mindre av gränser mellan folk och länder
-0.39	EU bör ha en gemensam utrikes- och säkerhetspolitik
-0.33	EU bör ha en president.
-0.32	Fortast möjligt uppta länder som t.ex. Polen, Tjeckien och Ungern som medlemmar i EU
-0.30	Minska den offentliga sektorn
-0.28	Satsa på ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi
-0.26	Öka arbetskraftsinvandringen i Sverige
-0.24	Sverige bör söka medlemskap i NATO
-0.24	Bedriva mer av sjukvården i privat regi
-0.23	Satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och hög produktivitet
-0.18	Sänka skatterna
-0.14	Minska jordbruksstödet inom EU
-0.07	Satsa på ett mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder med andra religioner och levnadssätt
Inga signifikanta samband	
+0.04	Minska u-hjälpen
-0.02	Minska försvarsutgifterna
+0.00	Satsa på ett samhälle med mer lag och ordning
-0.00	Satsa på ett samhälle där kristna värden spelar en större roll

Kommentar: För de konkreta sakfrågeförslagen användes fem svarsalternativ: "mycket bra förslag", "ganska bra förslag", "varken bra eller dåligt förslag", "ganska dåligt förslag" och "mycket dåligt förslag". För samhällsvisionerna användes en skala från 0 "mycket dåligt förslag" till 10 "mycket bra förslag". EMU-skalan varierade mellan 0–10. Den närbesläktade motiveringen åsiktsröstning hamnar på tredje plats i väljarnas viktighetsbedömningar. Fjorton procent av väljarna svarade att ett av de absolut viktigaste skälen till valet av alternativ var att "... alternativet stämmer överens med de politiska åsikter jag sympatiserar med". Med tanke på att eurofolkomröstningen 2003 kan betraktas som en enda stor demonstration i åsiktsröstning känns skattningen 14 procent något lågt. I folkomröstningen 2003 lade svenska väljare partilojaliteter åt sidan och röstade självständigt i enlighet med sina egna euroåsikter i en aldrig tidigare skådad omfattning.

Härvidlag skiljer sig den svenska eurofolkomröstningen 2003 ut sig – tillsammans med de danska EU-omröstningarna – som en engagerande folkomröstning där sakfrågan verkligen stod i centrum. Det blev inte – som teorin om folkomröstningar som ett slags *andra rangens val* predicerar – en omröstning om hur den sittande regeringen sköter sitt jobb. Folkomröstningen handlade om euron, om ekonomiska bedömningar och om synen på en framtida europeisk integration.

Om det finns någon särskild väljargrupp som fällde avgörandet är det de fjorton procent av väljarkåren som var positiva till svenskt EU-medlemskap men negativa till fortsatt europeisk integration. De representerade *Hit men inte längre*-opinionen.

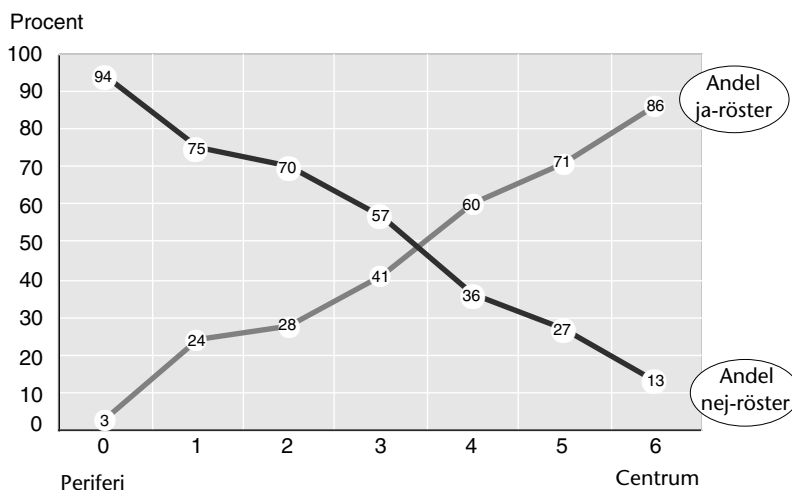
Den starka ideologiska röstningen i eurofolkomröstningen bekräftar samtidigt en annan sanning om svenskt väljarbeteende, nämligen att ideologi spelar en större roll för röstningsbeteendet än olika personfaktorer. Endast var tionde väljare (10 procent) uppger att ja/nej-alternativets företrädare var ett tungt vägande skäl för röstning. Det bekräftar våra mer närgångna analyser som visat att *personröstning* inte kvalar in bland de viktigaste förklaringarna till individuellt röstningsbeteende i folkomröstningen. På marginalen kan dock det faktum att folkomröstningen var relativt jämställd när det gäller förekomst och genomslag av kvinnliga företrädare under kampanjen ha haft betydelse.

Centrum – periferi

Gruppintresseröstning – som i det här fallet innebär att väljarna röstar på det folkomröstningsalternativ som de uppfattar som mest fördelaktigt för den egna yrkesgruppen – tycks vara mindre utbrett i samband med folkomröstningar än riksdagsval. Endast sju procent av väljarna uppgav gruppintresseröstning som ett viktigt skäl. Motsvarande andel i samband med riksdagsvalet 2002 var högre, 14 procent.

På den mer generella frågan om i vad mån socioekonomisk gruppröstning var närvarande i samband med euro-folkomröstningen måste den besvaras klart jakande. Folkomröstningen blottlade framför allt många av de gamla bekanta sociala skiljelinjer som existerar i dagens Sverige, men även några av de nya framväxande sociala skiljelinjerna. Grundläggande förtroende för EU-projektet som helhet liksom konsekvensbedömningarna av ett euroinförande skiljer sig dramatiskt åt mellan olika grupper. En periferikoalition av kvinnor, ungdom, lågutbildade, arbetare, landsbygdsbor och norrlänningar lyfte fram nej-sidan till seger.

Figur 3. Andel ja-röster och nej-röster i folkomröstningen efter socioekonomiskt centrum-periferiindex (procent)

Kommentar: Centrum-periferiindex är ett enkelt additivt index som byggs med hjälp av sex dikotomiserade variabler: kön (kvinna/man), klasstillhörighet (arbetare/medelklass), utbildning (låg + medel/ hög utbildning), inkomst (0–300 000/>300 000), region (Norrland/Götaland + Svealand) och stad – land (ren landsbygd + mindre tätort/större stad + storstad). En perifer person (indexpoäng 0) har följande egenskaper: kvinna, arbetarklass, låg/medel utbildning, låg inkomst, Norrland, ren landsbygd/mindre tätort. En person i samhällets centrum (indexpoäng 6) har följande egenskaper: man, medelklass, hög utbildning, hög inkomst, bor i en stad eller storstad i Götaland eller Svealand.

Parti

Och allra sist i väljarnas rangordning av viktiga skäl för röstning finner vi *partiröstningen* – att rösta på det alternativ som stämmer bäst överens med vad det egna partiet tycker. Endast sex procent av väljarna uppger detta som ett viktigt skäl till valet av alternativ i folkomröstningen. Röstningsskälet har förstås ingen direkt motsvarighet i samband med riksdagsval, men närmast kommer partiidentifikationsröstning (14 procent 2002) eller vaneröstning (16 procent 2002).

Euro-folkomröstningen 2003 representerar något av ett historiskt trendbrott när det gäller partiernas grepp över väljarna. För första gången var det nämligen fler väljare som – när de hamnat i korstryck mellan den egna och favoritpartiets åsikt – valde att byta parti än som valde att byta åsikt. Liksom 1994 drabbade partisplittringen främst kristdemokraterna och socialdemokraterna. Nyheten 2003 var att det borgerliga motståndet mot euron också splittrade folkpartiets och moderaternas sympatisörer.

Den svenska trenden mot minskat inflytande från partierna över sina sympatisörer i samband med folkomröstningar ligger klart i linje med den internationella utvecklingen. Men partierna är inte helt uträknade. Det var trots allt fortfarande en majoritet av väljarna som följde sitt partis linje i folkomröstningen (64 procent).

Tabell 5. Partisympati och röstning i Euro-omröstningen 2003 (procent)

Partisympati vid tiden för folkomröstningen	Röstning 2003			Summa procent	Antal personer	Andel icke-röstare
	Ja	Nej	Blankt			
Vänsterpartiet	7	91	2	100	336	13
Miljöpartiet	15	82	3	100	229	14
Centerpartiet	16	81	3	100	295	9
Socialdemokraterna	47	51	2	100	1 362	16
Kristdemokraterna	46	53	1	100	232	16
Folkpartiet	70	28	2	100	432	10
Moderaterna	76	22	2	100	557	15
Övriga partier	26	79	0	100	33	31
Ingen partisympati	34	63	3	100	694	28

Kommentar: Analysen omfattar samtliga personer som intervjuades i folkomröstningsundersökningen 2003 eller deltog i valårspanelen 2002–2003. Uppgifterna om partisympati har samlats in efter folkomröstningen samtidigt som uppgifterna om euro-röstningen samlades in. Andelen icke-röstare har justerats upp något. Valdeltagandet 2003 har kontrollerats mot röstlängden.

Tabell 6. Andel väljare som röstade på sitt eget partis linje i folkomröstningarna 1957, 1980, 1994 och 2003 (procent)

Parti	1957	1980	1994	2003
Vänsterpartiet	100	90	89	91
Miljöpartiet	–	–	87	82
Centerpartiet	86	90	43	81
Socialdemokraterna	88	74	52	47
Kristdemokraterna	–	77	44	47
Folkpartiet	63	45	80	70
Moderaterna	93	67	86	76
Samtliga med partisympati	85	74	67	64

Kommentar: Resultaten har hämtats från Bo Särilviks bok *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957* (SOU1959:10), från Sören Holmbergs och Kent Asps bok *Kampen om kärnkraften* (1984:381) och från Mikael Gilljams och Sören Holmbergs m.fl. bok *Ett knappt ja till EU* (1996:229) och från tabell 5.

Sveriges bästa folkomröstning?

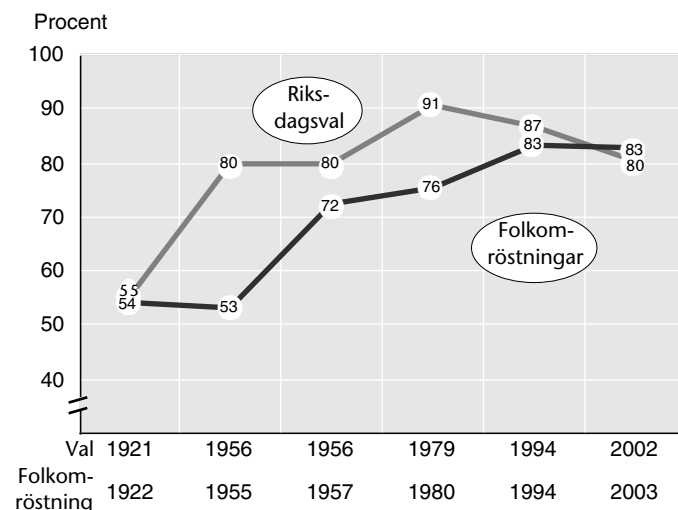
Sveriges erfarenhet av nationella folkomröstningar har hittills varit högst blandat. Vi innehar till exempel den mindre smickrande förstaplatsen i världen när det gäller att anordna folkomröstningar med tre alternativ (ATP 1957 och kärnkraft 1980). När det gäller att respektera folkomröstningsresultat är vi heller inte någon direkt förebild. Och den höga andelen väljare som i de äldre folkomröstningarna valt att rösta på det egna partiets linje reser frågetecken om de fungerat som ett slags förtäckta partival snarare än som självständiga folkomröstningar.

Frågan är vilket betyg som skall delas ut till 2003 års svenska eurofolk-omröstning? Frågan kan besvaras dels genom att jämföra mot olika normer om vad som är goda förutsättningar och konsekvenser av en nationell

folkomröstning, dels genom att jämföra med de tidigare ATP-, kärnkraft- och EU-omröstningarna. I det här sammanhanget koncentrerar vi oss på utvärderingsfaktorer som valdeltagande, graden av åsiktsröstning, huruvida folkomröstningen uppfattades som rättvis, väljarnas kunskaper och argumentation i sakfrågan, samt kunskaphöjande och förtroendehöjande effekter av folkomröstningskampanjen.

Ett antal grundläggande krav på vad som kan betraktas som en lyckad folkomröstning blev infriade i samband med folkomröstningen 2003. Ett första kriterium som möttes – och som tyvärr behöver nämnas just på grund av avskräckande historiska erfarenheter – är att väljarna bjöds två och inte tre huvudalternativ att rösta på. Visserligen räknas blankrösterna in i procentbasen, något som i värsta fall också kan orsaka vanskliga tolkningsproblem, t.ex. om varken ja- eller nej-alternativet skulle få absolut majoritet. Med det ställde lyckligtvis inte till några problem 2003.

Figur 4. Valdeltagandet i folkomröstningar och vid det närmaste ordinarie riksdagsvalet (procent)

Kommentar: Uppgifter om valdeltagande är hämtad från den officiella valstatistiken (SCB).

Valdeltagandet i folkomröstningen blev högt. Högt valdeltagande är en viktig garanti för att valutslaget blir representativt för folkviljan och att åsiktskillnader mellan röstare och icke-röstare inte växer sig alltför stora. I själva verket var valdeltagandet i folkomröstningen 2003 högre (82,6 procent) än i riksdagsvalet 2002 (80,1 procent). Vid alla tidigare folkomröstningar utom 1922 har relationen varit det omvända med generellt sett lägre valdeltagande i folkomröstningar än i näraliggande riksdagsval (se figur 4).

Det stora medborgerliga engagemanget i den svenska eurofolkomröstningen eroderar stödet för teorier som karakteriserar folkomröstningar som ett slags *andra rangens val* där väljarna inte är engagerade och där röstningsbeteendet inte vägleds av sakfrågorna utan av mer allmänna bedömningar av hur sittande regering sköter ekonomin. 2003 års eurofolkomröstning var i högsta grad engagerande. Och inslaget av åsiktsröstning var betydande; som redan nämnts styrdes väljarnas inställning till euron i stor utsträckning av deras generella inställning till ett tänkt framtida Europas förenta stater.

2003 års eurofolkomröstning blev i mindre utsträckning ett partival än tidigare. Andelen väljare som röstade på sitt eget partis linje i folkomröstningen var lägre än vid någon tidigare omröstning (64 procent). Att väljare i högre utsträckning tar självständig ställning till alternativen tolkar vi som i huvudsak positivt för folkomröstningsinstitutet som sådant – i annat fall är det föga mening med att anordna folkomröstningar. Samtidigt noterar vi att nationella folkomröstningar numera representerar så stora inslag av risktagande för etablerade partier att den framtida benägenheten att ställa till folkomröstningar torde ha minskat.

Tabell 7. Väljarnas bedömningar av huruvida folkomröstningskampanjen var rättvis 1994 och 2003 (procent)

	Före omröstningen		Efter omröstningen	
	1994	2003	1994	2003
Folkomröstningen genomförs/ genomfördes på ett rättvist sätt	–	58	50	63
Ja-sidan gynnas/gynnades.....	–	31	46	30
Nej-sidan gynnas/gynnades.....	–	2	0	4
Ingen åsikt.....	–	9	4	3
Summa procent.....	–	100	100	100
Antal svars personer.....	–	1 882	1 919	838

Kommentar: Frågan lyder: "Tycker Du att folkomröstningen på det hela taget genomförs på ett rättvist sätt eller gynnas JA- eller NEJ-sidan?" Resultaten från 1994 är hämtade från Gilljam & Holmberg (1996) "Ett knappt ja till EU".

På pluskontot kan vi också föra att väljarna upplevde att folkomröstningskampanjen 2003 var mer rättvis än 1994. Detta trots att de ekonomiska kampanjresurserna av allt att döma var mer ojämnt fördelade den här gången. Sextiotre procent av väljarna ansåg efter folkomröstningen att den genomförts på ett rättvist sätt (se tabell 7). Motsvarande siffra för 1994 års EU-folkomröstning var 50 procent. Dessutom verkar andelen väljare som uppfattade eurofolkomröstningen som rättvis ha ökat när resultatet var klart, från 58 till 63 procent.

När det gäller folkomröstningarnas stora akilleshälar – väljarnas sakkunskaper i den aktuella frågan – råder viss tveksamhet i betygsättningen. Nivåerna för vissa kunskaper om ECB och om antalet euroländer var klart i underkant. Korrekta uppfattningar om ränte- och tillväxtnivåer i Sverige

och i euroland hade däremot bättre spridning i befolkningen. Som vanligt när det gäller svenska väljare får kunskaperna om partiståndpunkter godkänt. Kännedom om riksdagspartiernas EMU-inställning var faktiskt bättre bland väljarna 2003 än vad de var i samband med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994. I genomsnitt 83 procent av väljarna kunde korrekt uppge partiernas officiella ställningstaganden 2003 mot bara 76 procent 1994. Bättre alltså, men faktiskt inte bäst: Folkomröstningen 1980 får i det här avseendet ett bättre betyg (85 procent) trots att det den gången var tre linjer för väljarna att hålla reda på.

När det gäller kampanjens kunskapshöjande effekter ger folkomröstningsundersökningen få tydligt positiva besked. Väljarna tycks inte ha lärt sig särskilt mycket mer under själva valspruten. Det tycks ha varit mindre sådana effekter den här gången än jämfört med 1994 (Oscarsson 1996). Väljarna blev endast marginellt kunnigare när det gäller att uppge partiernas ståndpunkter. Våra mätningar av EU-kunskap visar inte heller några positiva kunskapseffekter under själva kampanjen, möjligen med undantag av nivån på svenska räntor och svensk ekonomisk tillväxt relativt euroområdet. En tröst är att åtminstone de mest intresserade och engagerade medborgarna utvecklade fler och nya argument för och emot euron under folkomröstningskampanjen. Dessa positiva effekter tycks dock i första hand ha genererats genom att medborgarna samtalat med varandra och inte genom opinionsbildning via kampanj och media.

Mycket talar för att såväl kunskapstillväxt som åsiktsbildningsprocesser avstannade betydligt tidigare än under valspruten. Den intensiva slutkampanjen tycks inte ha orsakat några stora aggregerade förändringar av vare sig allmänna kunskapsnivåer eller den stabila euro-opinionen. Den svenska folkomröstningen 2003 får snarast räknas in bland de studier som ger negativa besked om kampanjers kunskapsuppbyggande effekter, åtminstone om vi ser på valspruten.

Folkomröstningsinstitutet

Tyckte väljarna att det var en bra idé att ordna folkomröstning om euroinförande? Enligt folkomröstningsundersökningen var väljaruppslutningen bakom beslutet att folkomrösta i eurofrågan klart lägre (60 procent) än acceptansen för en omröstning om EU-medlemskap 1994 (75 procent). Samtidigt tyckte fler väljare att en folkomröstning var motiverad i eurofrågan än vad som var fallet i samband med 1980 års kärnkraftsomröstning (se tabell 9).

Tabell 8. Väljarnas sakkunskaper om EU/EMU i samband med folkomröstningen 2003 (procent)

Kunskapsfråga (rätt svar)	Andel som svarade				Andel rätt svar						
					Kön		Ålder			Intresse av EMU	
	Fel	Rätt	Vet inte	S:a %	M	Kv	18–30	31–60	61–85	Nej	Ja
Vet Du i vilken av följande städer EU-kommissionen har sitt högkvarter? (Bryssel).....	9	88	3	100	88	88	88	89	87	86	89
Spanien är medlem i EU (rätt)..	6	88	6	100	90	86	80	90	91	80	91
En euro är idag värd mer än tio svenska kronor (fel).....	11	86	3	100	92	81	79	88	88	81	89
De flesta partier i riksdagen är emot ett svenskt medlemskap i EMU (fel)	11	84	5	100	86	82	74	85	90	77	87
Den öppna arbetslösheten är i genomsnitt högre i euro-länderna än i Sverige (rätt)....	11	79	10	100	83	75	66	81	86	74	81
Räntenivån i euro-länderna är i genomsnitt högre än i Sverige (fel)	25	57	18	100	64	50	43	62	56	46	62
Kan Du säga hur många länder som idag är medlemmar i EU? (15).....	39	50	11	100	51	49	56	50	46	48	51
Nästa år (2004) blir Rumänien medlem i EU (fel).....	25	42	33	100	48	36	35	44	43	36	44
Nästa år (2004) är det val till Europaparlamentet (rätt)..	11	41	48	100	46	35	29	40	52	34	43
Kan du också säga hur många länder som idag är medlemmar i EMU? (12).....	51	33	16	100	36	29	29	34	32	29	34
I vilken stad har den Europeiska Centralbanken (ECB) sitt huvudkontor? (Frankfurt)	35	16	49	100	22	10	15	15	19	8	19

Kommentar: Resultaten är hämtade från folkomröstningsundersökningen 2003. Antalet svarspersoner är omkring 1 600. Intervjufrågan om ECB:s huvudkontor var en helt öppen fråga utan fasta svarsalternativ.

Tabell 9. Väljarnas inställning till folkomröstningar 1980, 1994 och 2003 (procent)

	1980	1994	2003
Bättre om regering och riksdag beslutat utan folkomröstning.....	53	22	38
Bäst att ordna folkomröstning i det här fallet	40	75	60
Vet ej/vill ej svara	7	3	2
Summa procent.....	100	100	100
Antal svarspersoner.....	1 558	2 025	1 882

Kommentar: "Tycker Du att det hade varit bättre om regering och riksdag hade beslutat om ett ja eller nej till att införa euron som valuta i Sverige utan folkomröstning, eller anser Du att det var bäst att ordna folkomröstning i det här fallet? Resultaten från 1980 och 1994 är hämtade från Gilljam & Holmberg (1996) "Ett knäpp ja till EU".

Gav eurofolkomröstningen väljarna mersmak för nationella folkomröstningar? Var erfarenheten av folkomröstningen i huvudsak positiv eller negativ? Kan väljarna tänka sig att ställa upp i fler nationella folkomröstningar i framtiden? Väljarnas generella inställning till att anordna folkomröstningar tycks inte ha påverkats dramatiskt av erfarenheterna i samband med eurofolkomröstningen (se tabell 10). En klar majoritet av väljarna anser att vårt sparsamma användande av folkomröstningsinstitutet är bra.

Men utvecklingen i opinionen ger folkomröstningsinstitutet en viss motvind. Andelen väljare som tycker att vi bör vara sparsamma med folkomröstningar i framtiden har ökat för varje gång vi ordnat folkomröstning: från 51 procent 1980, över 62 procent 1994 till 67 procent 2003. Vid de senaste folkomröstningarna om EU/euron har stödet för uppfattningen att vi *inte* bör anordna folkomröstningar alls dock varit lägre (7 procent) såväl 1994 som 2003 än i samband med kärnkraftsomröstningen (21 procent).

Tabell 10. Väljarnas generella inställning till folkomröstningar 1980, 1994 och 2003 (procent)

	1980	1994	2003
Vi borde ha fler folkomröstningar i framtiden.....	23	30	24
Vi skall vara sparsamma med folkomröstningar som vi varit hittills.....	51	62	67
Vi skall inte ha några folkomröstningar utan överlåta åt riksdag och regering att fatta beslut	21	7	7
Vet inte/vill ej svara.....	5	1	2
Summa procent.....	100	100	100
Antal svars personer.....	1 525	2 025	1 882

Kommentar: Intervjufrågan lyder: "Vad tycker Du om folkomröstningar mer allmänt? Tycker Du att vi borde ha fler folkomröstningar i framtiden, tycker Du att vi skall vara sparsamma med folkomröstningar som vi varit hittills, eller tycker Du att vi inte skall ha några folkomröstningar utan överlåta åt riksdag och regering att fatta beslut?" Resultaten från 1980 och 1994 är hämtade från Gilljam & Holmberg (1996) "Ett knappt JA till EU".

Det finns alltså en större acceptans för nationella folkomröstningar idag än för trettio år sedan. Väljarna anser att folkomröstningar är rätt OK, under förutsättning att de inte kommer för ofta. Sparsamhet som hittills är rekommendationen. Det betyder i så fall en folkomröstning ungefär vart tionde år.

Konsekvenser

Vilka kortsiktiga och långsiktiga konsekvenser kommer nej-segern i eurofolkomröstningen att ha för svensk demokrati, för svenskt partiväsende och för Sveriges framtida roll i den Europeiska unionen? Frågorna är tidigt ställda. Vi kan ännu inte något klart besked om nej-segern i eurofolkomröstningen har inneburit någon mer långsiktig uppiggande injek-

tion för det demokratiska livet i Sverige – så som många menar har varit fallet efter motsvarande nej-segrar i Danmark. Det är också svårt att redan nu ha någon uppfattning om huruvida de utländska mediernas negativa reaktioner på nej-segern kommer att lämna bestående avtryck på Sverige-bilden.

Men konsekvenserna för partiväsendet är redan tydliga och dramatiska, liksom tidigare i svensk folkomröstningshistoria. Kärnkraftsomröstningen 1980 gav upphov till miljöpartiet. Även eurofolkomröstningen 2003 begåvade Sverige med ett nytt parti. Junilistans framgångar i Europaparlamentsvalet 2004 (14,5 procent, 3 mandat) är förstas den mest påtagliga och omedelbara konsekvensen av eurofolkomröstningen. Preliminära analyser av Sveriges Televisions vallokalsundersökning och SCB:s valundersökning gör gällande att junilistan lyckades vinna insteg i just de väljargrupper som avgjorde eurofolkomröstningen – nämligen de väljare som ställer sig positiva till svenskt EU-medlemskap men som är tveksamma till fortsatt politisk integration. *Hit men inte längre*-väljarna protesterade på junilistan för att, ännu en gång, via valsedeln sända budskapet till partietablissemangent om att man inte är beredd att gå längre i det europeiska samarbetet, åtminstone inte just nu.

En annan uppenbar konsekvens av folkomröstningsresultatet är att de etablerade partierna efter nederlaget 2003 knappast kommer att vilja använda folkomröstningsinstitutet snart igen – annat än möjligen av strategiska skäl för att försöka styra undan besvärliga sakfrågor från riksdagsvalen. Den officiella linjen är i skrivande stund att det inte kommer att anordnas någon svensk folkomröstning om EUs nya grundlag. Mot bakgrund av våra resultat är tveksamheten högst förståelig. Nationella folkomröstningar utgör idag ett större hot än tidigare mot partierna både när det gäller intern partisammanhållning och potentiella opinions- och väljarförluster. Nationella folkomröstningar är inget att leka med för etablerade partier.

I jämförelse med tidigare folkomröstningar i Sverige var eurofolkomröstningen 2003 alltså en i flera avseenden bättre tillställning. Valdeltagandet var högt relativt riksdagsvalen, omröstningen uppfattades som mer rättvis än tidigare och den påverkade väljarnas förtroende för politiker och för det politiska systemet i positiv riktning. Fler väljare än i tidigare omröstningar lade partiloyaliteter åt sidan och tog självständigt ställning i sakfrågan. Fler väljare bytte partisympati hellre än euroåsikt. Trots en del frågetecken när det gäller förlorarnas syn på vinnarna, väljarnas delvis dåliga EU-kunskaper och relativt outvecklade sakfrågeargumentation – kan 2003 års eurofolkomröstning mycket väl ha varit den hittills bästa svenska erfarenheten av en nationell folkomröstning. Inte helt bra, men definitivt ett fall framåt.

Inledningsvis beskrev vi den starka internationella trenden att anordna allt fler folkomröstningar på såväl nationell som lokal nivå. När euroanhängarnas omedelbara besvikelse över förlusten i folkomröstningen lagt

sig och klyftorna mellan ja- och nej-röstare börjat läka bedömer vi det som sannolikt att också Sverige kommer att använda folkomröstningsinstitutet oftare i framtiden. Vi kommer att ha fler än sex nationella folkomröstningar under de närmaste 80 åren.

Nej till euron är den tredje rapporten i SCB:s rapportserie Demokratistatistik. Sedan 1956 har SCB, i samarbete med Göteborgs universitet, genomfört väljarundersökningar i samband med folkomröstningar och val till riksdag och Europaparlament. Den här rapporten sammanfattar de viktigaste resultaten som kom fram i samband med den undersökning som gjordes i samband med 2003 års folkomröstningen om euron. Dessutom sätts folkomröstningen om euron in i ett historiskt sammanhang. Rapporten har skrivits av Henrik Oscarsson och Sören Holmberg vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

ISSN: 1652-6945
ISBN: 91-618-1292-7

Statistikpublikationer kan beställas från SCB, Publikationstjänsten, 701 89 ÖREBRO, e-post: publ@scb.se, telefon: 019-17 68 00, fax: 019-17 64 44. De kan också köpas genom bokhandeln eller direkt hos SCB, Karlavägen 100 i Stockholm. Aktuell publicering redovisas på vår webbplats (www.scb.se). Ytterligare hjälp ges av Bibliotek och information, e-post: information@scb.se, telefon: 08-506 948 01, fax: 08-506 948 99.

Statistical publications can be ordered from Statistics Sweden, Publication Services, SE-701 89 ÖREBRO, Sweden (phone: +46 19 17 68 00, fax: +46 19 17 64 44, e-mail: publ@scb.se). If you do not find the data you need in the publications, please contact Statistics Sweden, Library and Information, Box 24300, SE-104 51 STOCKHOLM, Sweden (e-mail: information@scb.se, phone: +46 8 506 948 01, fax: +46 8 506 948 99).